

‘תקע להו ריש לקיש לדרומאי’ – רש״י: צעק להם קול גדול, [וכמו ‘תרנגול שתקע בכלי זכוכית’ ב”ק יח; ‘התוקע לחברו’ שם רפ”ג, ועוד].
 וכיוצא בזה מצינו בריש לקיש (בקדושין מד.) ‘וצווח ריש לקיש כי כרוכיא...’. [ויש להעיר גם מלעיל ה. ‘רמי ריש לקיש על מעוהי בי מדרשא ומקשי...’].
 [בהגהת הב”ח מובאת גירסת ספרים אחרים: ‘ריש גלותא’ במקום ‘ריש לקיש’. ואולם כתב בגליונות קה”י שעל פי מה שמשמע קצת ביבמות (מה.) היו זקני דרום בארץ ישראל, ולפיכך גירסתנו ‘תקע להו ריש לקיש’ מיושבת יותר מגירסת ‘ריש גלותא’. וזקני דרום תנאים היו – כ”מ בתוס’. וריש לקיש ורמי בר חמא שחולקים, י”ל שסמכו על דעת שאר תנאים החולקים על זקני דרום, כמו שהביאו התוס’ מסתם משנה בפסחים ועוד.
 עוד על זיהויים של זקני דרום – ע’ במובא בספר אור הישר (הילמן). וע”ע ‘בשולי גליוני’ (לייטר) שציין לשאר חכמי דרום המובאים בדרו”ל].

‘תקע להו ריש לקיש לדרומאי... ומה במקום שנטמאו בעלים בשרץ משלחין קרבנותיהן כהן שנטמא בשרץ אינו מרצה, מקום שנטמאו בעלים במת שאין משלחין קרבנותיהן כהן שנטמא במת אינו דין שאינו מרצה’ – אם תאמר מאי ק”ו הוא זה, הלא מה שהבעלים משלחים קרבנותיהם בשרץ היינו משום שראויים לאכילה בערב, ואין כאן קולא בעצם טומאת שרץ מטומאת מת, א”כ לענין כהן שנטמא מה מקום יש לחלק ביניהם? יש לומר דוקני דרום על כרחך אינם מתחשבים בסברא זו, שהרי למדו מכפרין כמתכפרים, שבגלל שטמא שרץ אינו נדחה לפסח שני לא הותרה טומאת שרץ בציבור כלל ועל כן אין הציץ מרצה עליו בדיעבד, הרי שסוברים שאעפ”י שתחילת הדין הוא משום שטמא שרץ ראוי לאכילה בערב שלא כטמא מת, מ”מ סוף דינא הוא שבשרץ לא מצינו ריצוי ציץ. ועל סמך הנחה זו שסוברים הם, הקשה עליהם ריש לקיש.

דף כג

בסוגית זקני דרום ובמסתעף – ע’ שער המלך הל’ קרבן פסח ו,ב; חדושי הגר”ח שם ו,א ביאת מקדש ד,ו; זכר יצחק ח”א סט; מנחת ברוך דיני ק”פ כא; אבן האזל ביא”מ ד,יב; חזון איש זבחים ד וב’תשובות וכתבים’ קדשים יא יב; אבי עזרי ק”פ שם; ברכת מרדכי ח”ב י,יא ואילך.

‘מיתיבי, מפני שאמרו נזיר ועושה פסח הציץ מרצה...’ – הלשון ‘מפני שאמרו’ משמע שהוא מקובל איש מפי איש ואין חולק בדבר. ולכך הקשו מכאן, הגם שידוע שישנן כמה משניות דלא כזקני דרום [עתוס’]. (חדושי הנצי”ב).

(ע”ב) ‘זבמאי, אי בנזיר...’ – ודאי אף בנזיר קשה לרמי בר חמא, שהרי הוא מעמיד משנת ‘מפני שאמרו נזיר ועושה פסח... אין הציץ מרצה על טומאת הגוף’ – בטומאת בעלים במת. רק בא ליישב את הברייתא כשלעצמה, גם ללא התיחסות לדברי רמי בר חמא (מהר”ם שיף).

‘יושב מנלן, אמר רבא אמר רב נחמן: אמר קרא לעמד לשרת – לעמידה בחרתיו ולא לשיבה... העמדים – שנה עליו הכתוב לעכב’ – כבר עמדו המפרשים על דברי רש”י (לפי הנוסחאות שלפנינו. ואולם בשטמ”ק כתב בדעת רש”י דרך אחרת. וע”ע בחידושי הרמ”ה והר”ן סנהדרין פד), שמשמע שהיושב הריהו כזר משום

שחסר ב'כהונתו' בשיבה, כנאמר 'לעמידה בחרתי'. והקשו על כך לפי זה אין צורך במקרא נוסף לעכב (וכמחוסר בגדים שפוסל עבודה כזר), ועוד כמה קושיות ודקדוקים. וב'זבח תודה' נקט משום כך שהעיקר כפי הנוסחאות האחרות שברש"י (וע"ע בית ישי קיז. ויש להעיר שבשאר מקומות שהוזכר בגמרא ענין הכהנים ב'כיהונם' פרש"י לאפוקי מחוסרי בגדים ולא כתב יושב – ע' לעיל יג. ולהלן כד:).
ואפשר שיש נפקותא בדבר; לפי הברייתא שהמקור לחילול עבודה ביושב הוא מכך ששנה עליו הכתוב לעכב, הרי לא נאמר 'לאו' מפורש ביושב הלכך אין בו מלקות. אבל אם הוא כזר יש מקום לומר שאע"פ שנתמעט מעונש מיתה מגזרת הכתוב, יש בו מלקות כדין זר. ואולם מסתבר שלענין עונש אין ללמוד יושב מזר, וכשהתמעט ממיתה התמעט גם ממלקות (קין אורה).

'ערל... אינן במיתה אלא באזהרה' – מבואר לעיל (יח): שעיקר אזהרתו של ערל ודינו שמחלל עבודה – מהלכה הוא נלמד, ובא יחזקאל והסמיכו בכתוב.
ונחלקו הראשונים בערל שעבד – רש"י והרמ"ה (בסנהדרין פג-פד.) נוקטים שאינו לוקה לפי שאין בו אזהרה מפורשת בתורה אלא מדברי קבלה. ואילו הרמב"ם (ביאת מקדש ו, ח) כתב שערל שעבד – לוקה כמו זר שעבד, אבל אינו חייב מיתה כזר. ומשמע מדבריו שלוקה מלקות דאורייתא ולא מכת מרדות דרבנן. (באגרות משה (או"ח ח"ב לג, ב) באר שלדעת הרמב"ם הערל נכלל ב'בן נכר' מהלכה למשה מסיני והריהו כזר, אבל לא לענין מיתה. ע"ש בבאור הענין).
'... ואני אומר דרמיו בקרא – דלגבי מיתה כתיב והזר הקרב יומת ומשמע הזר הידוע, אבל לגבי מלקות כתיב וזר לא יקרב אליכם, ומשמע כל זר. לא שאני סומך לדרוש קראי מדעתי אלא אגמרא אני סומך, ואפשר דרמוזו בקרא' (שו"ת הרדב"ז ח"ה אלף תנט).

דף כד

'ואי אשמעינן בהמה, דלא מינא דאדם הוא, אבל חבירו דאדם הוא אימא לא, צריכא' – הגם שבכל מקום אומרים 'מין במינו אינו חוצץ' – כאן פסול לפי שאין דרך שירות בכך (תוס' להלן קי.).
ובמסכת יומא (נח.) אמרו מפני שאין יכול לבטל רגל חברו, לכך חוצץ הגם שהוא מין במינו.
בגליון הש"ס על התוס' בובחים שם, העיר על דבריהם מסוגיא דיומא. והטעם שכתבו התוס' מובא גם ברש"י (שבת צג: ד"ה כהן; פסחים סה: ד"ה והא). והראו מקורו מהספרי (שופטים) ומהתוספתא (ריש מנחות). ויש שכתבו שהדבר שנוי במחלוקת התנאים; תנא דבי ר' ישמעאל סבר משום חציצה, ואילו הספרי והתוספתא אינם סוברים טעם חציצה אלא משום דרך שירות.
ע' בזה פלפול נחמד בספר בית ישי קיז.
ואולם מדברי רש"י (בשני המקומות הנ"ל) נראה שאין כאן מחלוקת, ששילב את שני הטעמים. וכן מסתימת התוס' אין במשמע שיש מחלוקת בדבר, שהרי לפי"ז התעלמו מן המפורש בסוגיין ונקטו טעם שאינו מוזכר בש"ס. ונראה כוונתם כמו שכתבו בסוכה (לו. ד"ה מאי) שכל שהוא שלא כדרך, אף מין במינו חוצץ, ואף כאן אין דרך שירות בכך וממילא חוצץ.

'כל שאילו ינטל הכלי ותנטל האבן, יכול לעמוד על רגלו אחת ויעבוד – עבודתו כשרה' – כי באופן זה אין הכלי מעמידו, שהרי עומד גם בלעדיו. וכמו שמצינו בעושה סוכה על גבי האילן: 'זה הכלל כל שינטל האילן ויכולה לעמוד בפני עצמה – כשרה ועולין לה ביום טוב' (סוכה כג.). ואעפ"י שאותה רגל מסייעת ליציבות – מסייע אין בו ממש (כן למדו מכאן בשבת צג:).

לז. מהו מקור הדין שהערל שעבד פוסל עבודתו?

אמר רב חסדא: דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו, מדברי יחזקאל בן בוזי למדנו; כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבא אל מקדשי. וכתביב שם לחלל את בריתי – מכאן שמחלל עבודה, הן ערל לב שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, הן ערל בשר. ופרשו (יה:), דין זה גמרא גמירי להו, ואתא יחזקאל ואסמכיה אקרא. א. 'ערל לב' – פרש"י לעיל: רשע. ויש אומרים שלא מצינו שפסול אלא המומר לעכו"ם (ע' אחיעזר ח"ג ג). וב'זבח תודה' הסתפק במחלל שבת בפרהסיא. ב. 'ערל בשר' פרש"י: שמתו אחיו מחמת מילה. ור"ת פרש: דוקא אם היה מחוייב למול ולא מל מדאגת צער המילה. ורבים מהראשונים חולקים עליו (ע' זבח תודה). ג. ערל שעבד – אינו במיתה (כדלהלן כג:). אבל לוקה הוא כזר (רמב"ם ביאת מקדש ו,ה. וע' אג"מ או"ח ח"ב ג,ב, ב שלהרמב"ם הערל נכלל ב'בן נכר' מהלמ"מ והרי הוא כזר, אך לא לענין מיתה. ע"ש בבאור הענין. וע' בשו"ת הרדב"ז ח"ה א'תנט). ורש"י והרמ"ה (בסנהדרין פג-פד). כתבו שאינו לוקה.

דפים כב – כג

לח. א. טמא שעבד במקדש, האם עבודתו כשרה או פסולה?

ב. טמא שרץ, האם שוחטים וזורקים עליו קרבן פסח או נדחה לפסח שני?

ג. רוב הציבור או כהנים שנטמאו בטומאת שרץ, האם עושים את הפסח בטומאה?

ד. האם טמא מת משלח קרבנותיו? ומה דין קרבן פסח שנשחט על טמא מת?

ה. על מה הציץ מרצה ועל מה אינו מרצה?

א. במשנה מפורש שהטמא שעבד במקדש עבודתו פסולה. ואמרו בגמרא בשם זקני דרום, לא שנו אלא בטמא שרץ (או בשאר טומאות כגון זיבה וצרעת), אבל טמא מת – עבודתו כשרה, מתוך שהציץ מרצה בציבור להקריב בטומאת מת לכתחילה, מרצה גם ביחיד בדיעבד. ואילו רמי בר חמא וריש לקיש (וכ"ה לכמה תנאים וכמה סוגיות במסכת פסחים. עתוס') חלקו על שיטתם. א. הלכה כדעת שאר החכמים שגם טמא מת עבודתו פסולה.

ב. טמא מת בשביעי שלו; כתבו התוס' שדינו כטמא שרץ ועבודתו פסולה אף לדעת זקני דרום.

ואין נראית כן שיטת הרמב"ם.

ב. נחלקו אמוראים (בפסחים ז) האם שוחטים וזורקים קרבן פסח על טמא שרץ [או טמא מת שחל שביעי שלו בערב הפסח] שהוא ראוי לאכול בערב. מבואר בסוגיא שזקני דרום סברו ששוחטים וזורקים על טמא שרץ. הרמב"ם פסק שאין שוחטים עליו עד שלא טבל (ביא"מ ב,יב; ק"פ ו,א). ויש שכתב שגזרה דרבנן היא (ע' שער המלך ק"פ ד,ה; קרן אורה).

ג. זקני דרום סוברים שטומאת שרץ אינה נדחית בציבור אלא שולחים פסחיהם על ידי טהורים. ומשמע בגמרא שזהו רק לפי ההנחה ששוחטים וזורקים על טמא שרץ, שהואיל והיחיד אינו נדחה לפסח שני, אין הציבור מקריבים בטומאה. אבל למ"ד אין שוחטים – כיון שהיחיד נדחה לפסח שני, בציבור קרב בטומאה. (אמנם לכתחילה חייבים לטבול שהרי לדברי הכל שוחטים וזורקים על טבול יום דשרץ, אך נפ"מ בדיעבד כשלא טבלו. וע' חו"א ד,ה).

אולם הרמב"ם, הגם שפסק אין שוחטים על טמא שרץ, כתב שאין נדחית אלא טומאת מת בלבד (ע' הל' ביאת מקדש ד, ט קרבן פסח ז, א. וע' שער המלך שם ד, ה; צל"ח פסחים ט; הקדמת נחלת דוד; מנחת ברוך כא כב; חזו"א ד, ו; אבי עזרי קמא ק"פ ו, א ועוד).

ולענין הלכה כתב בחזו"א (ד, ו) שהעיקר כרש"י ותוס' [וגם דעת הרמב"ם אינה ברורה] שטומאת שרץ הותרה בציבור.

כהן שנטמא בשרץ שהקריב קרבן ציבור – ראה בסמוך.

ד. זקני דרום סוברים שטמא מת משלח קרבנותיו, ואף קרבן פסח שאינו ראוי לאכילה בלילה, אלא שלכתחילה מצוה על טמא מת להידחות לפסח שני כדי שיקיים מצות אכילה, אבל בדיעבד אם שחטו עליו את פסחו – קיים מצות הקרבת הפסח. ואולם סתם משנה בפסחים (עתוס') סוברת שאכילת פסחים מעכבת ההקרבה, על כל פנים כשהאדם אינו ראוי לאכילה, כגון טמא. ולכן גם בדיעבד – לא קיים מצוותו (ע"ע בפסחים עח). וכן סובר רמי בר חמא. ואף בשאר קרבנות נקט ריש לקיש שאין טמא מת משלח קרבנותיו. ואין כן הסוגיא דפסחים (סב).

א. הרמב"ם (ביא"מ ב, יב) פסק שטמא מת אינו משלח קרבנותיו. משא"כ טמא שרץ משלח קרבנותיו מלבד קרבן פסח. וע' במנחת חינוך (קסח, ג; 'קומץ מנחה' תפו) שתמה מאין מקורו, הלא מכאן אין ראייה אלא על פסח. וע"ע חדושי הגר"ם. וע"ע בפסחים (סב).

והמצורע אינו משלח קרבנותיו (ע' מועד קטן טו–טז). ויש אומרים שהוא הדין בכל טומאה היוצאת מן הגוף (עתוס' שם. וע' מנחת חינוך קסח, ג תפו, ו; מנחת ברוך כב).

ב. קרבנות הטעונים סמיכה, אין לטמא לשלחם לכתחילה אלא ימתין עד שייטהר ויהא ראוי לסמוך בעזרה, מלבד טמאים כגון זב שאפשר שלא יתרפא לעולם, עדיף שישלח קרבנו ללא סמיכה (עפ"י תוס' חגיגה ד: ועוד. וע' שעה"מ מעשה הקרבנות ג, יג; פרי יצחק ח"א לב – דף נח ע"ג).

ג. מעולת ראייה נתמעט הטמא מן הכתוב ובאת שמה והבאתם שמה – כל שאינו בביאה אינו בהבאה (עפ"י חגיגה ד:). וכן חגיגת הרגל הוקשה לעולת ראייה (עפ"י תוס' פסחים פ. ד"ה אתה, מהירושלמי). ולענין שמחה נראה שמשלחים קרבנם. ובדעת הרמב"ם משמע שאינם חייבים להקריב שלמים ע"י שליח (עפ"י חזו"א או"ח קכד לדף פ).

ה. הציץ מרצה רק על עוון טומאת הקדשים, לא על פיגול ושאר פסולים. ורק על טומאת הדם ולא על טומאת הגוף של האדם המכפר או המתכפר, מלבד טומאת התהום (טומאה מסופקת שאין ידוע בה אדם) שהציץ מרצה בנוזר ובעושה פסח. ודוקא בטומאת מת (כן שנה רבי חייא בברייתא). ולדעת זקני דרום מרצה אף בטומאת התהום של טומאת שרץ אצל כהן המקריב. ורמי בר חמא נסתפק האם יש ריצוי על טומאת התהום של הכהן המקריב (שאע"פ שהפסח קרב בטומאה, נפ"מ להמשך העבודות אצל אותו כהן, כאשר נודע לו לאחר שחיטה על טומאת התהום. עפ"י תוס').

בסוגיא בפסחים (פ–פא) משמע שנקטו לעיקר שהותרה טומאת התהום לכהן המרצה. וכן פסק הרמב"ם (ביאת מקדש ד, ו). ומשמע שם שהוא הדין אף בקרבנות היחיד, הותרה טומאת התהום לכהן, דלא כדמשמע מפרש"י (עפ"י לקוטי הלכות שם ועוד).

עוד בפירוט ביני טומאת התהום – בפסחים פ–פא.

בציבור, טומאה דחוויה מפני ריצוי ציץ, ואף לכתחילה. ויש דעות שא"צ ריצוי ציץ לטומאה בציבור מפני

שהותרה לגמרי (ע' בסוגית יומא ז; רמב"ם ביא"מ ד, ז). ובציבור מרצה הציץ גם בטומאת הגוף (ערש"י יומא ז. ד"ה בין ובמהרש"א).
כהן שנטמא בשרץ, האם מרצה בקרבן ציבור – משמע לכאורה בגמרא שרק לדעת זקני דרום אינו מרצה לפי שה'מכפרין' כמתכפרין, אבל לדין מרצה כבטמא מת (כן כתב בשטמ"ק בדעת רש"י). ולדעת ר"ת גם לזקני דרום מרצה.
ע"ע בפרטות בפסחים עז-עח.

דף כג

- לט. א. מהו המקור לכך שהעבודה נעשית מעומד, והיושב פוסל עבודתו?
ב. פסולי עבודה דלהלן שעבדו, האם דינם במיתה בידי שמים? ערל, אונן, יושב, זר, מחוסר בגדים, אינו רחוק ידים ורגלים, שתוי יין?
א. לעמד לשרת – לעמידה בחרתיו ולא לישיבה. כשהוא אומר העמידים – שנה עליו הכתוב לעכב, לומר שמחללים עבודה. (לנוסחאות שלפנינו ברש"י, היושב היהו כור ולכך מחלל. וע' במפרשים).
ב. ערל, אונן יושב – אינן במיתה אלא באזהרה. זר, מחוסר בגדים (או יתר בגדים, או בחציצה. מנ"ח), שאינו רחוק, שתוי יין – במיתה [ודוקא ב'עבודות מתנה' ו'עבודה תמה' – זריקה, הקטרה וניסוך. וראה עוד בפירוט ביומא כו-כו].

דף כד

- מ. מה דין העבודה (מקבלה ואילך) באופנים הבאים:
א. רגלו אחת של העובד על הרצפה ורגלו אחת על כלי או על דבר אחר.
ב. נדלדלה אבן אחת מקביעותה ברצפה, ועמד עליה.
ג. נעקרה אבן ועמד במקומה.
א. רגלו אחת על הרצפה ואחת על כלי וכד'; רואים, כל שאילו יינטל הכלי יכול לעמוד על רגלו אחת ויעבוד – עבודתו כשרה. ואם לאו – פסולה.
יש מי שכתב לשמוע שאעפ"י שגם ברגל שעל הכלי יכול לעמוד – עבודתו כשרה (עפ"י שפת אמת שבת צג:). ונראה שאין הדבר מוסכם (ע"ש בשם התבואות-שור ב).
ב. אבן שנדלדלה מקביעותה ועמד עליה; אם אין דעתו לחברה – ודאי חוצצת ועבודתו פסולה. ואם בדעתו לחברה – ספק (ר' אמי).
ג. נעקרה אבן אחת ועמד במקומה – עלה ב'תיקו' (רבה זשי בשם ר' אמי). ואע"פ שדוד קידש עד התהום וגם אם נעקרה הרצפה כולה ועבד ללא רצפה – רשאי, כאן שונה שמא אין דרך שירות בכך.
ברמב"ם משמע שמפרש שהכהן עמד על האבן שנעקרה.